

بررسی نظام مالکیت فکری ایران

■ مهدی گودرزی

رئیس مؤسسه دارایی‌های فکری و فناوری راهنو
goodarzi@hitech.ir

■ سیدکامران باقری

عضو هیئت علمی و رئیس واحد مالکیت فکری
bagherisk@ripi.ir پژوهشگاه صنعت نفت

بدین سبب این کشورها در تلاشند تا زیرساخت‌های حمایت و توسعه دارایی‌های مالکیت فکری خود را جهت عرضه دستاوردهای فناورانه به سایر کشورهای جهان توسعه و بهبود بخشند.

با این حال، بررسی‌ها و مطالعات اولیه صورت گرفته حاکی از آن است که اگر چه حمایت از مالکیت صنعتی به عنوان یکی از شاخه‌های اصلی مالکیت فکری و همچنین تدوین قوانین حقوقی در این حوزه، در ایران سابقه طولانی دارد، اما چنین به نظر می‌رسد که سیاست‌گذاران کشور به مقوله مالکیت فکری بیشتر از جنبه‌های حقوقی پرداخته و سایر مباحث مطروحه در این حوزه را کمتر مورد توجه قرار داده‌اند.^۱

اما روند روبه رشد حمایت از جنبه‌های مختلف مالکیت فکری در سراسر جهان و نیز افزایش نوآوری‌های فناورانه صورت گرفته در ایران در سالهای اخیر موجب شده تا توجه مسئولین و سیاست‌گذاران ایران به لزوم توسعه و حمایت از دارایی‌های مالکیت فکری جلب شود. به همین دلیل این مقاله تلاش دارد با بررسی نظام مالکیت فکری ایران و مقایسه آن با نظام مالکیت فکری چند کشور دیگر، سیاست‌هایی را جهت ارتقا و حمایت از مالکیت فکری پیشنهاد کند.

مبانی و مفاهیم نظری

تحقیقات صورت گرفته در چند دهه گذشته به خوبی نشان داده است که ظرفیت خلق و بکارگیری دانش به یکی از مهمترین عوامل افزایش

شده و بسترهایی قانونی جهت حمایت از این حقوق در سطح جهانی نیز فراهم آمده است. نظام مالکیت فکری به عنوان ابزاری سیاستی از سوی سیاست‌گذاران کشورهای مختلف مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین فهم پایه‌های حقوقی و اقتصادی نظام مالکیت فکری، پیش شرطی برای درک افزایش نقش و اهمیت آن در راهبرد ملی در جهت تقویت توان رقابتی و تسریع توسعه اقتصادی اجتماعی است.^۱

بسیاری از کشورهای در حال توسعه (که اغلب وارد کننده فناوری بوده‌اند تا خلق کننده آن)، در سالهای اخیر سرمایه‌گذاری‌های فراوانی در حوزه‌های مختلف علم و فناوری انجام داده‌اند و بنابراین در برخی از حوزه‌های فناورانه، این کشورها در زمره خلق کنندگان و عرضه کنندگان فناوری مطرح شده‌اند یا به دنبال چنین جایگاهی هستند.

مکیده

این مقاله حاصل تحقیقی است که با هدف ارزیابی نظام مالکیت فکری ایران و نقش آن در توسعه فناوری ملی صورت گرفته است. در ابتدا مهمترین ویژگی‌های نظام مالکیت فکری کشور و تعاملات آن با دیگر کارکردهای نظام ملی نوآوری بررسی می‌شود، سپس مقایسه‌ای میان این نظام با نظام مالکیت فکری در کشورهای ژاپن، کره جنوبی و چین صورت می‌گیرد. در نهایت مجموعه‌ای از توصیه‌های سیاستی با هدف بهبود وضعیت مالکیت فکری و سیاست‌گذاری فناوری در سطح کلان کشور مطرح می‌شود.

واژه‌های کلیدی

مالکیت فکری، نظام ملی نوآوری، نظام مالکیت فکری، سیاست‌گذاری

مقدمه

امروزه بیش از پیش بر ضرورت خلق و حمایت از ایده‌ها و نوآوری‌های منتج از افکار بشری تأکید می‌شود چرا که گسترش تکنولوژی‌های ارتباطی، جهانی شدن اقتصاد و رشد فزاینده مبادلات تجاری بین کشورهای مختلف منجر به آن شده است که نه تنها زمینه‌های استفاده غیرقانونی از آثار ابداعی توسط هنرمندان و مخترعان به آسانی فراهم شود، بلکه زمینه‌های تجاری شدن این ابتکارات نیز با پیچیدگی‌های بسیاری مواجه شود. به همین لحاظ، نظام مالکیت فکری به یکی از مسائل زیربنایی سیاست‌های نوین اقتصادی در سطوح ملی تبدیل

1. Alikhan, 2000

سیاست‌های هدفمند توانسته در زمینه‌های مختلف به خلق و عرضه فناوری در سطح جهانی بپردازد. از سوی دیگر اگر چه تدوین قوانین مناسب حمایت از حقوق مالکیت فکری در این کشور نسبت به کشور ژاپن بسیار دیرتر و با تأخیر صورت گرفته است، اما بررسی تکامل و توسعه حمایت از حقوق مالکیت فکری در این کشور می‌تواند بسیار آموزنده باشد.

۳. جمهوری خلق چین، یکی از کشورهای در حال توسعه جهان است که طی سالهای اخیر شاهد رشد بالای اقتصادی بوده و علاوه بر جذب میلیاردها دلار سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری، گام بزرگی نیز در توسعه فناوری بومی برداشته است. با این حال حمایت نظام‌مند از حقوق مالکیت فکری در این کشور (در مقایسه با کشورهای ژاپن و کره جنوبی) قدمت چندانی ندارد. ولی اقدامات مؤثر این کشور در حوزه حمایت از حقوق مالکیت فکری قابل توجه است. پیش از پرداختن به مطالعه تطبیقی و مقایسه نظام مالکیت فکری ایران با سه کشور مذکور، لازم است تاریخچه مختصر و تصویری کلی از وضعیت نظام ملی نوآوری و نظام مالکیت فکری ایران ارائه شود.

نظام ملی نوآوری و حمایت از حقوق مالکیت فکری در ایران

ایران به عنوان یکی از کشورهای خاورمیانه، همواره در طول تاریخ به دلیل موقعیت سیاسی-جغرافیایی^۴ خاص خود در مسیر مبادلات اقتصادی، فکری و فرهنگی تمدنهای مختلف بشری بوده است. اما در حال حاضر وابستگی مفرط به نفت به عنوان اصلی‌ترین منبع دولت

طرحهای ساخت مدارهای یکپارچه است.^۴ حقوق مالکیت فکری به عنوان یکی از عرفهای تنظیم‌کننده تعاملات و جریان دانش و نوآوری بین نهادهای مختلف در نظام ملی نوآوری نقش آفرینی می‌کند. اما نقش نظام مالکیت فکری همانند سایر کارکردهای نظام ملی نوآوری، در کشورهای مختلف با توجه به شرایط و زمینه آن کشور، متفاوت است. در واقع، هر کشوری نظام مالکیت فکری خاص خود را دارد. با این وجود می‌توان از الگوهای مثبت و تجارب موفق دیگر کشورها (خصوصاً کشورهایی که براساس ویژگی‌های مشخص و بدقت انتخاب شده باشند)، خطوط راهنمای مناسبی استخراج کرد.

بنابراین با در نظر گرفتن مواردی که به آن اشاره شد، نظام مالکیت فکری ایران به منظور تجزیه و تحلیل و بررسی کاستی‌های این نظام با نظام مالکیت فکری در سه کشور ژاپن، کره جنوبی و چین مقایسه شده است. دلایل انتخاب این کشورها به شرح ذیل می‌باشد:

۱. کشور ژاپن به عنوان یکی از پیشرفته‌ترین کشورهای جهان در زمینه حمایت از حقوق مالکیت فکری بوده و نظام حقوق مالکیت فکری ژاپن یکی از اجزای بسیار مهم نظام ملی نوآوری این کشور محسوب می‌شود. به همین جهت کشور ژاپن یکی از بهترین نمونه‌های موجود جهت بررسی سیاست‌های ملی در زمینه توسعه و حمایت از مالکیت فکری است.

۲. اگر چه کره جنوبی در سالهای اخیر در زمره کشورهای تازه صنعتی شده جهان طبقه‌بندی شده است، اما در دهه‌های گذشته این کشور جزء کشورهای در حال توسعه بوده است. این کشور با برنامه‌ریزی و تدوین

توان رقابتی پایدار کشورها تبدیل شده است. در این میان فشارهای روزافزون در بازارهای مختلف که عمدتاً از پدیده‌هایی چون جهانی شدن اقتصاد، مقررات‌زدایی، تغییر الگوهای تقاضا و نیازهای جدید اجتماعی ناشی می‌شوند، موجب تسریع در نرخ تحولات فناوری و افزایش محوریت دانش در تحولات فناوری شده‌اند. کشورهای در حال توسعه نیز که اغلب در پی انتقال و جذب فناوری از کشورهای توسعه یافته هستند، کاملاً غافلگیر شده‌اند، برای مثال این تحولات موجب کاهش چرخه عمر برخی از فناوری‌ها شده و گاهی این چرخه عمر کوتاه‌تر از زمان لازم برای انتقال و جذب فناوری مورد نظر است. حقوق مالکیت فکری، یکی از حوزه‌های تأثیرگذار در عرصه توسعه فناوری است که در اثر این تحولات، نقشی کلیدی و تعیین‌کننده در پیشرفت فناوری ملی پیدا کرده است.

اما منظور از حقوق مالکیت فکری چیست؟ حقوق مالکیت فکری در معنای وسیع کلمه عبارت است از حقوق ناشی از آفرینش‌ها و خلاقیت‌های فکری در زمینه‌های علمی، صنعتی، ادبی و هنری که از راه دانش، هنر یا ابتکار آفریننده آن پدید می‌آید. هدف از حمایت از این حقوق، تشویق و ترغیب ایجاد آفرینش‌های فکری و آزادسازی دسترسی به آنها با هدف توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و بهبود زندگی بشر است.^۱ بطور کلی مالکیت فکری از دو رکن مالکیت صنعتی^۲ و مالکیت ادبی و هنری یعنی حق مؤلف^۳ تشکیل شده است. مصادیق مختلف مالکیت صنعتی شامل: حق اختراع، طرح‌های صنعتی، اسامی و علائم تجاری، نشانه‌های جغرافیایی، اسرار تجاری، مدل‌های مفید و

2. Industrial Property
3. Copyright

4. WIPO Handbook, 2002
5. geopolitics

۱. نوروزی، ۱۳۸۱

برای تأمین درآمد، عدم وجود فضای رقابتی در برخی از بازارها و عدم انسجام سیاست‌های حوزه علم و فناوری، باعث کند شدن فرآیند توسعه کشور شده است.

نسبت بودجه تحقیقات به تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۰۰ میلادی نزدیک به ۰/۲۹ درصد بوده است. آمار مربوط به تعداد محققین در یک میلیون نفر جمعیت در سالهای ۹۶، ۹۸ و ۲۰۰۰ به ترتیب ۶۹۹، ۷۵۵ و ۷۶۶ نفر گزارش شده است.^۱

اگر چه تاکنون تلاش زیادی در کشور صورت گرفته است تا با استفاده از شاخص‌های مختلف (نظیر آنچه که به آن اشاره شد) عملکرد نوآورانه نظام ملی نوآوری ایران به تصویر کشیده شود، اما متأسفانه چنین به نظر می‌رسد که دیدگاه حاکم بر اغلب این بررسی‌ها همانا دیدگاه خطی به فرآیند نوآوری بوده است و شاخصهای خروجی فرآیند نوآوری، به دلیل عدم وجود آمار دقیق (چه در سطح ملی و چه در سطح بنگاهی) نامشخص است. بنابراین نمی‌توان در مورد عملکرد نوآورانه بنگاه‌های فعال در نظام ملی نوآوری ایران با قطعیت اظهار نظر کرد. اما صاحب‌نظران اذعان دارند برآیند کلی توانمندی‌های بنگاه‌های فعال تولیدی و خدماتی کشور در سطح مهارت‌های اپراتوری و گاهی مهارت‌ها و توانمندی‌های فنی است. بنابراین نظام ملی نوآوری ایران هنوز به طور جدی وارد مرحله خلق فناوری نشده و عمدتاً در مرحله استفاده از فناوریهای توسعه یافته توسط دیگر کشورها است.^۲

حمایت از مالکیت فکری در نظام ملی نوآوری ایران نیز، وضعیت کم و بیش مشابهی دارد. در

ایران، قانون ثبت علائم و اختراعات در سال ۱۳۱۰ به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است. امور حقوقی و ثبتی در حوزه مالکیت صنعتی به اداره کل ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی که یکی از ادارات زیر مجموعه سازمان ثبت اسناد و املاک کشور است، واگذار شده است. درخصوص مالکیت‌های ادبی و هنری نیز اگر چه قوانینی در کشور وجود دارد، اما ایران عضو هیچ مجمع بین‌المللی در زمینه رعایت کپی‌رایت نیست و مسئولیت سازماندهی این حقوق بر عهده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است.

در ایران معمولاً برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، جهت‌گیری‌های کلان کشور را طی پنج سال آینده در زمینه‌های مختلف مشخص می‌کند. جدول ۱ نشانگر میزان توجه سیاست‌گذاران کشور به مقوله مالکیت فکری در تدوین برنامه‌های توسعه پنج ساله می‌باشد.

مطالعه تطبیقی

به منظور مقایسه نظام مالکیت فکری در

موضوع مالکیت فکری در برنامه‌های توسعه	میزان توجه به موضوع مالکیت فکری در اسناد برنامه	مشخص بودن سیاست‌ها و راهبردهای خاص جهت بهبود نظام مالکیت فکری در اسناد برنامه
برنامه اول (۱۹۹۴-۱۹۹۰)	عدم توجه	نبود سیاست یا راهبرد مشخص در برنامه
برنامه دوم (۱۹۹۹-۱۹۹۵)	عدم توجه	نبود سیاست یا راهبرد مشخص در برنامه
برنامه سوم (۲۰۰۴-۲۰۰۰)	اشاره به کاستی‌های نظام مالکیت فکری ایران و ضرورت حل مشکلات موجود	نبود سیاست یا راهبرد مشخص در برنامه
برنامه چهارم (۲۰۰۹-۲۰۰۵)	تصریح در وجود نواقص فراوان در نظام مالکیت فکری و لزوم مرتفع ساختن آنها در سالیهای اجرای برنامه	ملزم شدن دولت به طراحی و اجرای نظام جامع مالکیت فکری

جدول ۱. توجه به مالکیت فکری در برنامه‌های توسعه ایران بین سالهای ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۹

۱. شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۸۲

۲. مرکز صنایع نوین ۱۳۸۳

آموزش حرفه‌ای نحوه حمایت از حقوق مالکیت فکری، راهبرد بسیار مناسبی را تدوین کرده‌اند. ادارات مالکیت صنعتی این کشورها درخصوص آموزش نیروی انسانی متخصص و فعال در سطوح گوناگون فعالیت جدی دارند. در این زمینه نیز سازمان ثبت اسناد و املاک کشور تفاهم‌نامه‌ای جهت تاسیس دوره فوق‌لیسانس حقوق مالکیت فکری در دانشکده‌های حقوق کشور با سازمان جهانی مالکیت فکری امضاء کرده است تا به پرورش استادان و دانشجویان بپردازد. اما به نظر می‌رسد علاوه بر وجود دوره‌های آکادمیک در

سیاست‌گذار و چه با نهادهای تحقیقاتی، دانشگاهی، سازمانهای غیردولتی و بنگاه‌های اقتصادی تدوین و اجرا شده است. در سه کشور ژاپن، کره جنوبی و چین در خصوص انتشار اطلاعات کلیه مصادیق مالکیت صنعتی، فعالیت‌های بسیار چشمگیری انجام شده و نظام جامع اطلاع‌رسانی هدفمندی طراحی شده است. در حالیکه در ایران در زمینه انتشار فناوری و نیز در زمینه مالکیت صنعتی نظام جامع اطلاع‌رسانی وجود ندارد.

کشورهای ژاپن، کره جنوبی و چین در زمینه

راهبردها و سیاستهای تدوین شده است. در نهایت، شاخص‌هایی چون تعداد متقاضیان داخلی ثبت اختراع و علائم تجاری، می‌تواند معیار مناسبی جهت ارزیابی اثربخشی سیاست‌های تدوین شده ملی باشد.

در ادامه، شاخص‌های پیش‌گفته در قالب جدول‌های مقایسه تطبیقی نظام مالکیت فکری ایران با سه کشور ژاپن، کره جنوبی و چین بررسی و تحلیل می‌شود. لازم به ذکر است اطلاعات مورد استفاده در این جدول‌ها با مطالعه و بررسی سایتهای اینترنتی ادارات مالکیت فکری کشورهای ژاپن^۱، کره جنوبی^۲ و چین^۳ بدست آمده است.

همانطور که اشاره شد، در حوزه حمایت از مالکیت فکری در سه برنامه پنج ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران بین سالهای ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۴ هیچ برنامه و سیاست کلانی تدوین نشده است. در واقع مسیری برای ارتقاء کلیه مصادیق فکری و به خصوص مالکیت صنعتی در کشور طرح‌ریزی نشده است. این در حالی است که مطالعه سیاستهای کلان کشورهای ژاپن و کره جنوبی نشان می‌دهد این دو کشور راهبرد و اهداف بلندمدتی را در جهت ارتقاء کلیه مصادیق مالکیت فکری دنبال می‌کنند و کشور چین نیز در سالهای اخیر گام خوبی در این زمینه برداشته است.

از سوی دیگر، جایگاه نظام مالکیت فکری در نظام ملی نوآوری ایران کاملاً مشخص نیست و اداره مالکیت صنعتی ارتباط سازماندهی شده‌ای با دیگر نهادهای مرتبط با این حوزه ندارد. اما در سه کشور مورد مطالعه، سیاستهای لازم جهت ارتباط اداره مالکیت صنعتی چه با نهادهای

کشور		ژاپن	کره جنوبی	چین	ایران
موارد مورد مقایسه					
الف) راهبردها و سیاستها ۱- راهبردها و سیاستهای کلان حمایت از مالکیت فکری					
• راهبرد جامع ارتقاء کلیه مصادیق مالکیت فکری					
دارد	دارد	دارد	دارد	در مورد برخی از مصادیق مالکیت فکری دارد	ندارد
• تدوین راهبرد لازم در سیستم ملی نوآوری و اختصاص جایگاه مناسب به نظام مالکیت فکری					
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	ندارد
• سیاستهای کلان انتشار اطلاعات کلیه مصادیق مالکیت فکری به صورت نظام‌مند					
دارد	دارد	دارد	دارد	ندارد	ندارد
• سیاستهای کلان تشویق و ارج نهادن به تلاش دسته جمعی در دانشگاهها و صنایع در خلق دارایی‌های فکری					
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	دارد
• راهبرد کلان همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی با سازمانهای مختلف بین‌المللی در زمینه حمایت از حقوق مالکیت فکری					
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	دارد
• تدوین و ارتقا قوانین مناسب جهت حمایت از حقوق مالکیت فکری					
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	دارد
• راهبرد و سیاستهای کلان نظام قضایی به اجرای تعیین مقررات تدوین شده					
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	دارد
• راهبرد و سیاستهای کلان در زمینه آموزش حرفه‌ای حمایت از مالکیت فکری					
دارد	دارد	دارد	دارد	دارد	در دست تدوین و اجرا

جدول ۲. مقایسه راهبردها و سیاستهای کلان

1. www.jpo.go.jp

3. www.sipo.gov.cn

2. www.kipo.go.kr

دانشگاهها همانند سه کشور مذکور، اداره مالکیت صنعتی نیز باید به صورت حرفه‌ای به آموزش مهندسان و افراد متقاضی بپردازد و تنها حوزه این دوره‌های آموزشی به حقوق‌دانان منحصر نشود. چرا که بسیاری از کارکردهای نظام مالکیت فکری، به خصوص در حوزه ثبت اختراع، بسیار تخصصی است و تنها مهندسين و متخصصين علوم پایه با توجه به رشته تخصصی خود، توانایی درک مصادیق و درج آنها در اظهارنامه اختراع را دارند.

کشورهای ژاپن، کره جنوبی و چین سیاستهای خاصی جهت خلق و حمایت از دارایی‌های مالکیت فکری در کشورهای متبوع خود طرح‌ریزی کرده‌اند که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

■ ارتقاء خلق و نوآوری در سطح شرکتهای کوچک و متوسط؛

■ آموزش مهندسان در حوزه ثبت اختراع؛

■ ارائه مشاوره به مخترعان و مبتکران در خصوص حفاظت از دارایی‌های فکری؛

■ انتشار فناوری‌های به ثبت رسیده در سطح صنایع کشور؛

■ اطلاع‌رسانی و انتشار اطلاعات اختراعات ثبت شده؛

■ برگزاری نمایشگاه‌های فروش حق امتیاز اختراعات به ثبت رسیده؛

■ تدارک برنامه‌های آموزشی برای دانش‌آموزان، دانشجویان و صاحبان صنایع؛

■ برگزاری سمینارها و کنفرانسهای مختلف در طول سال در زمینه مالکیت فکری.

اما بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد تاکنون در ایران برنامه‌ها و سیاستهای خاصی

کشور				
ایران	چین	کره جنوبی	ژاپن	موارد مورد مقایسه
۲- راهبردها و سیاستهای خاص حمایت از مالکیت فکری				
ندارد	دارد	دارد	دارد	سیاستهای حمایتی خاص جهت ارتقاء سطح خلق دارایی‌های مالکیت فکری
ندارد	دارد	دارد	دارد	سیاستهای خاص جهت پیوند مخترعان و دانش پژوهان در موسسات تحقیقاتی و دانشگاهها با صنعتگران جهت تجاری شدن اختراعات
ندارد	ندارد	دارد	دارد	سیاستهای خاص جهت انتشار فناوری‌های خلق شده در سطح صنایع
ندارد	دارد	دارد	دارد	سیاستهای حمایتی خاص از مخترعان جهت ثبت اختراعات خود
ندارد	دارد	دارد	دارد	تاسیس بازارها و نمایشگاه‌های خاص ارائه و فروش حق امتیاز اختراعات به ثبت رسیده
ندارد	تا حدودی دارد	دارد	دارد	ارائه کمک (مادی و غیر مادی) به دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی جهت تجاری سازی ایده‌ها و اختراعات خود
ندارد	ندارد	دارد	دارد	اطلاع‌رسانی در زمینه اهمیت مالکیت فکری در هزاره سوم در سطح مدارس و دانشگاهها
ندارد	ندارد	دارد	دارد	سیاستهای خاص جهت تشویق زنان در جهت افزایش روحیه اختراع و نوآوری در این قشر از جامعه

جدول ۳. مقایسه استراتژیها و سیاستهای خاص

کشور				
ایران	چین	کره جنوبی	ژاپن	موارد مورد مقایسه
ب) عضویت در مجامع بین‌المللی				
عضو (۱۹۵۸)	عضو (۱۹۸۵)	عضو (۱۹۸۰)	عضو (۱۸۸۵)	پاریس (سال عضویت)
عضو (۲۰۰۳)	عضو (۱۹۸۹)	عضو	عضو	مادرید (سال عضویت)
عدم عضویت	عضو (۱۹۹۲)	عضو	عضو	برن (سال عضویت)
عدم عضویت	عضو (۱۹۹۴)	عضو (۱۹۸۴)	عضو	معاهده همکاری‌های پتنت PCT (سال عضویت)
عضو (۲۰۰۱)	عضو	عضو (۱۹۷۹)	عضو (۱۹۷۴)	وایپو (سال عضویت)

جدول ۴. عضویت در مجامع بین‌المللی

1. Small and Medium Enterprises (SMEs)

در کشورهای ژاپن و کره جنوبی، اداره مالکیت صنعتی زیر نظر وزارت صنایع و تجارت فعالیت می‌کند. در چین نیز اداره مالکیت صنعتی این کشور مستقیماً زیر نظر هیئت دولت مشغول فعالیت است. حال آن که در ایران این اداره زیر نظر سازمان ثبت اسناد و املاک کشور فعالیت می‌کند که خود زیر مجموعه قوه قضائیه است. مطالعات صورت گرفته پیرامون چارچوب نهادی حمایت از مالکیت فکری در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته نشان می‌دهد که این ادارات علاوه بر واحدهای ثبت اختراع و ثبت علائم تجاری، دارای واحدهای مستقل برنامه‌ریزی، امور اداری و مالی، واحد سیاست‌گذاری و امور بین‌الملل هستند.^۱

مطالعه اداره‌های مالکیت صنعتی سه کشور مذکور نیز نشان داد این اداره‌ها در حوزه تقسیم بودجه، برنامه‌ریزی، استخدام و گزینش کارکنان و برقراری ارتباط با سایر نهادهای بین‌المللی به صورت مستقل عمل می‌کنند.

با این حال، مطالعه و بررسی نهاد متولی حمایت از مالکیت صنعتی در ایران حاکی از آن است که این اداره طبق قانون، با اداره ثبت شرکت‌ها بصورت مشترک اداره شده و تحت نظر معاونت اسناد سازمان ثبت اسناد و املاک کشور است. همچنین تمام امور برنامه‌ریزی، استخدام و سیاست‌گذاری توسط سازمان ثبت اسناد و املاک کشور انجام می‌شود نه اداره مالکیت صنعتی. این مورد یکی از مشکلات اساسی این اداره است. در واقع اختلاف چشمگیری در این خصوص با سایر ادارات مشابه در سطح جهان وجود دارد. علاوه بر این، اداره مالکیت صنعتی ایران فاقد یک سیستم جامع آموزش و تامین نیروی انسانی متخصص در زمینه حقوق

کشور	ژاپن	کره جنوبی	چین	ایران
موارد مورد مقایسه				
۱- مکانیزم‌های درون سازمانی اداره مالکیت صنعتی				
سیستم جامع آموزش و تامین نیروی انسانی متخصص در زمینه مالکیت فکری	دارد	دارد	دارد	ندارد
زیرساخت‌های لازم در زمینه تکنولوژی اطلاعات	دارد	دارد	دارد	ندارد (در دست اجرا)
طبقه‌بندی و تفکیک وظایف کارکنان	دارد	دارد	دارد	تداخل وظایف در برخی موارد
نشریه تخصصی جهت اطلاع‌رسانی پیرامون مصادیق مالکیت صنعتی	دارد	دارد	دارد	ندارد
بودجه اختصاصی جهت کمک به مخترعین و مبتکرین	دارد	دارد	دارد	ندارد
نحوه بررسی اختراعات تودیق شده	بررسی ماهوی	بررسی ماهوی	بررسی ماهوی	اعلامی
واحد مشاوره به بنگاه‌های اقتصادی و مخترعان در مورد نحوه حمایت از دارایی‌های مالکیت فکری	دارد	دارد	دارد	ندارد
نحوه بودجه‌بندی	متمركز در اداره مالکیت صنعتی	متمركز در اداره مالکیت صنعتی	متمركز در اداره مالکیت صنعتی	غیرمتمركز
سایت الکترونیکی اداره مالکیت صنعتی	دارد	دارد	دارد	ندارد
۲- مکانیزم‌های برون سازمانی				
ارتباط مستمر با مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاه‌ها	دارد	دارد	دارد	ندارد
ارتباط با انجمن‌ها نظیر انجمن مخترعان و تشکل‌های صنعتی	دارد	دارد	دارد	ندارد
ارتباط با سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی	دارد	دارد	دارد	ندارد
انتشار گزارش‌های سالانه در آمار و ارقام مصادیق مختلف مالکیت صنعتی جهت اطلاع تصمیم‌گیران و عموم مردم	دارد	دارد	دارد	ندارد
برنامه‌ریزی جامع در خصوص برگزاری سمینارها و کنفرانس‌های ملی و منطقه‌ای در زمینه مالکیت فکری	دارد	دارد	دارد	تا حدودی وجود دارد

جدول ۵. مقایسه ساز و کارهای حمایت سازمانی

جهت ارتقاء دارایی‌های فکری تدوین نشده است و فعالیت‌های صورت گرفته نیز بیشتر جنبه فردی داشته و به صورت نظام‌مند و برنامه‌ریزی شده نبوده است. در زمینه عضویت ایران در مجامع بین‌المللی، در سالهای اخیر فعالیت‌های بسیار چشمگیری صورت گرفته است. پس از الحاق ایران به مجمع مادرید در سال ۲۰۰۳ زمینه‌های لازم جهت پیوستن ایران به معاهده همکاری پتنت نیز در حال فراهم شدن است. اما ایران تاکنون به عضویت هیچیک از موافقتنامه‌های بین‌المللی حمایت از حق مؤلف در نیامده است.

1. Leesti, 2001

سال	کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴
ژاپن		۳۸۷۳۶۴	۳۸۶۷۶۷	۳۶۹۴۵۸	۳۶۲۷۱۱	۳۶۸۴۱۶
کره جنوبی		۷۲۸۳۱	۷۳۷۱۴	۷۶۵۷۰	۹۰۳۱۳	۱۰۵۱۹۸
چین		۲۵۳۴۶	۳۰۰۳۸	۳۹۸۰۶	۵۶۷۶۹	۶۵۷۸۶
ایران		۴۱۰	۶۹۱	۹۱۰	۱۲۸۷	۲۴۲۶

جدول ۶. مقایسه تعداد تقاضاهای ثبت اختراع توسط اتباع داخلی

سالهای ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۴ نشان می‌دهد. همانطور که در جدول ۶ مشخص است، میزان متقاضیان ثبت اختراع از اتباع داخلی ایران در مقایسه با کشورهای ژاپن و کره جنوبی بسیار ناچیز است و در مقایسه با کشور چین نیز اختلاف قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. علاوه بر این بر اساس جدول ۷ علی‌رغم اعلامی بودن سیستم ثبت اختراع در ایران، نزدیک به نیمی از تقاضاهای ثبت اختراع تنها با بررسی‌های شکلی و جستجو در بانک اطلاعاتی این اداره، رد می‌شوند و گواهی اختراع به آنها تعلق نمی‌گیرد.

سال	کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴
ژاپن		۱۲۲۲۶۹	۱۰۹۳۷۵	۱۰۸۵۱۵	۱۱۰۸۳۵	۱۱۲۵۲۷
کره جنوبی		۲۲۹۴۳	۲۱۸۳۳	۳۰۱۶۸	۳۰۵۲۵	۳۵۲۸۲
چین		۶۱۷۷	۵۳۹۵	۵۸۶۸	۱۱۴۰۴	۱۸۲۴۱
ایران		۲۴۱	۵۲۹	۴۴۰	۶۳۴	۱۲۲۸

جدول ۷. مقایسه تعداد اختراعات به ثبت رسیده توسط اتباع داخلی

مالکیت صنعتی است. همچنین این تحقیق نشان می‌دهد که کارکنان این اداره دارای وظایف متعدد و گاه متضاد با یکدیگر هستند و این تداخل وظایف موجب کاهش کارایی آنان شده است. یکی از دلایل این مشکل، کمبود نیروی انسانی در این اداره است. به نظر می‌رسد با پیوستن ایران به سایر مجامع مرتبط با حمایت از حقوق مالکیت فکری، کارکنان موجود و ساختار فعلی حاکم بر این اداره، جوابگوی نیازهای آتی نخواهد بود.

اداره مالکیت صنعتی، فاقد نشریه تخصصی جهت اطلاع‌رسانی پیرامون کلیه مصادیق مالکیت صنعتی به عموم جامعه است. این در حالی است که سه کشور مورد بررسی همگی دارای نشریات تخصصی مختلف در این زمینه هستند.

همچنین ادارات مالکیت صنعتی در سه کشور ژاپن، کره جنوبی و چین دارای بودجه اختصاصی جهت کمک به مخترعین و مبتکرین هستند. حال آنکه اداره مالکیت صنعتی ایران از اختصاص چنین بودجه‌ای محروم است. در اداره مالکیت صنعتی ایران واحد مشاوره به بنگاه‌های اقتصادی یا مخترعان و یا افرادی که به نحوی خواستار ثبت اختراع یا علامت تجاری خود هستند وجود ندارد. در حالیکه در ادارات مالکیت صنعتی سه کشور مذکور، این واحد بسیار فعال است و خدمات متنوعی را به متقاضیان مختلف ارائه می‌دهد. اداره مالکیت صنعتی ایران فاقد سایت اینترنتی است، در حالیکه هر سه کشور اشاره شده دارای سایت اینترنتی هستند و بسیاری از خدمات خود را از این طریق ارائه می‌دهند.

از سوی دیگر اداره مالکیت صنعتی در دو کشور ژاپن و کره جنوبی ارتباطات بسیار مناسبی با موسسات تحقیقاتی، دانشگاه‌ها و سازمان‌های

نتیجه‌گیری

این تحقیق نشان می‌دهد شاخص‌های مختلف مالکیت صنعتی در ایران نسبت به بسیاری از کشورهای جهان در وضعیت مطلوبی به سر نمی‌برد و مشکلات ساختاری مختلفی در این زمینه وجود دارد. علاوه بر این مشخص شد که در زمینه ارتقاء سطح دارایی‌های فکری و توسعه فناوری از این طریق، حداقل تا پایان برنامه ۵ ساله سوم توسعه (۲۰۰۴) برنامه مدونی نبوده است. با این حال، توجه اخیر مدیران ارشد کشور به حوزه مالکیت فکری باعث شده تا بعد از نزدیک به ۷۰ سال، قانون ثبت اختراعات و علائم تجاری ایران مورد بررسی و بازنگری مجدد قرار بگیرد و زمینه‌های پیوستن ایران به مجامع بین‌المللی حمایت از حقوق مالکیت فکری فراهم شود. با این وجود این مطالعه نشان داد که ناهماهنگی‌هایی بین بازیگران اصلی صحنه حمایت از حقوق مالکیت فکری در سیستم ملی نوآوری ایران وجود دارد و رفع این مشکلات نیازمند تدوین یک راهبرد جامع حمایت از حقوق مالکیت فکری است.

در پایان این مقاله به برخی از توصیه‌های سیاستی که می‌تواند در رفع این مشکلات مفید باشد، اشاره می‌شود.

توصیه‌های سیاستی جهت بهبود نظام مالکیت فکری ایران

با توجه به اهمیت مالکیت فکری به عنوان یکی از زیرساخت‌های توسعه فناوری، سیاست‌گذاران کشورهای مختلف در تلاشند تا با گزینش سیاست‌های مناسب، زمینه‌های لازم

را برای ارتقاء و توسعه دارایی‌های فکری در سطح ملی فراهم آورند. به همین منظور سیاست‌گذاران باید در خصوص مقوله مالکیت فکری و مدیریت و توسعه دارایی‌های مالکیت فکری، راهبردهایی را در چهار بخش عمده تدوین و اجرا کنند که به سرفصل‌های اصلی در این حوزه اشاره می‌شود:

(الف) مشخص شدن نقش، جایگاه و کارکردهای نظام مالکیت فکری در نظام ملی نوآوری ایران

به منظور کارآمدتر شدن نحوه تعامل نظام مالکیت فکری ایران با سایر نهادها و سازمان‌های نظام ملی نوآوری ایران، می‌باید کارکردهای نظام مالکیت فکری در جهت خلق، حمایت و تجاری‌سازی دارایی‌های فکری و جایگاه هر کدام از نهادهای موجود، با دقت مشخص شود.

(ب) تدوین راهبرد جامع نظام حمایت از مالکیت فکری

به منظور فراهم آمدن زمینه‌های لازم جهت رشد و توسعه کلیه مصادیق مالکیت فکری، به نظر می‌رسد که باید راهبرد جامعی در این خصوص در برنامه‌های آتی توسعه کشور پیش‌بینی شود که دربرگیرنده موارد ذیل باشد:

- سیاست‌های کلان کشور در خصوص نحوه انتشار اطلاعات کلیه مصادیق مالکیت فکری؛
- سیاست‌های کلان کشور در زمینه تشویق و ارج نهادن به تلاش‌های صورت گرفته توسط مخترعان و مبتکران در خلق دارایی‌های فکری؛

- سیاست‌های کلان کشور مورد نحوه همکاری و مشارکت با سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی نظیر سازمان جهانی مالکیت فکری و سازمان تجارت جهانی؛
- سیاست‌های کلان کشور در خصوص تدوین قوانین، متناسب با نیازهای اقتصادی و صنعتی ملی و همچنین روند توسعه قوانین مالکیت فکری در سطح بین‌المللی و نحوه اجرای آنها توسط نظام قضایی کشور.

(ج) طراحی و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های حمایتی خاص در خصوص

توسعه و ارتقاء دارایی‌های فکری در کشور از طریق:

- تدوین برنامه‌های خاص جهت حمایت مادی و معنوی از مخترعین و نوآوران کشور؛
- ارائه کمک‌های تخصصی از سوی دولت به دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی جهت تجاری‌سازی ایده‌ها و اختراعاتشان؛
- تدوین برنامه‌های مناسب اطلاع‌رسانی در زمینه

Institutional Issues for Developing Countries in Intellectual Property Policymaking, Administration & Enforcement "Commission on IPR Publications. Available at: http://www.iprcommission.org/papers/pdfs/study_papers/sp9_pengelly_study.pdf

12. WIPO (2002). " WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use " WIPO Publications.

شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۸۲.
۳. گودرزی، مهدی؛ بررسی وضعیت نظام مالکیت فکری ایران و ارائه راهکارهای بهبود آن در جهت توسعه تکنولوژیکی کشور؛ تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده حسابداری و مدیریت علامه طباطبایی، ۱۳۸۲.

۴. مرکز صنایع نوین وزارت صنایع و معادن، پیش نویس سند بازنگری و بهبود نظام ملی نوآوری ایران؛ منتشر نشده ۱۳۸۳.

۵. نوروزی، علیرضا، حقوق مالکیت فکری، حق مؤلف و مالکیت صنعتی؛ تهران، نشر چاپار، ۱۳۸۱.

6. Alikhan, S. (2000) , Socio-Economic Benefits of Intellectual Property Protection in Developing Countries", WIPO publication no.454 (E), Geneva

7. Carlos C. (2002), " Formulating Effective Pro-Development National Intellectual Property Policies", Paper presented in ICTSD-UNCTAD Dialogue, The Rockefeller Foundation's Bellagio Conference Center, 30 Oct.-2 Nov.

8. Freeman, C, (1987) "Technology and Economic Performance: Lessons From Japan", Pinter, London.

9. Intarakumnerd P., Chairatan A. and Tangchitpiboon T.,(2002)" National Innovation System IN less Successful Developing Countries: the case of Thailand" Research policy,no.31.

10. Metcalf, S. (1995)"The Economic Foundation of Technology Policy: Equilibrium and Evolutionary Perspectives" P. Stoneman ed., Handbook of The Economics of Innovation and Technical Change, Blackwell, London.

11. Leesti, M. and Pengelly T. (2001), "

اهمیت مالکیت فکری برای صاحبان صنایع کشور؛
■ تأسیس بازارها و نمایشگاه‌های تخصصی جهت ارائه و فروش حق امتیاز اختراعات به ثبت رسیده؛
■ تأسیس دفاتر مشاوره و اطلاع‌رسانی در زمینه حقوق مالکیت صنعتی در دانشگاه‌های صنعتی و فنی؛
■ تدوین برنامه‌های خاص جهت کمک به شرکت‌های کوچک و متوسط جهت تجاری‌سازی و حفاظت از دارایی‌های مالکیت فکری خود؛
■ تدوین برنامه‌های آموزشی تخصصی جهت فراگیر شدن ملاحظات مالکیت فکری.

د) تغییر و اصلاح ساختار سازمانی اداره

مالکیت صنعتی

پیشنهاد می‌شود که اداره مالکیت صنعتی در کوتاهمدت از اداره ثبت شرکت‌ها تفکیک شده و واحدهای اداری و مالی، برنامه‌ریزی و آموزش، سیاست‌گذاری و امور بین‌المللی، استیناف و روابط عمومی و اطلاع‌رسانی به مجموعه واحدهای سازمانی موجود در این اداره اضافه گردد.

با این حال در بلندمدت لازم است تا یک شورای سیاست‌گذاری در خصوص مالکیت فکری زیر نظر قوای مقننه و مجریه تشکیل شده و سازمانی مستقل با عنوان "اداره مالکیت فکری ایران" تأسیس گردد تا کلیه سیاست‌های مربوط به خلق، حمایت و تجاری سازی دارایی‌های مالکیت فکری در این اداره هماهنگ گردد.

منابع و مآخذ

۱. باقری، سید کامران و محبوبی، جواد؛ سرمایه خطرپذیر؛ تهران، نشر پاکنویس، ۱۳۸۳.
۲. شورای عالی انقلاب فرهنگی، ارزیابی علوم و فناوری در جمهوری اسلامی ایران؛ تهران: انتشارات